

Niels Sörensen Heede

*hans Slægt og pårørende i Jordsbye Sogn
med enkelte Linjer ned mod vor Tid*

Af K. STENSTRUP, Aalborg

Annonce i Jyllands-Posten den 25. maj 1980:

Standur fra Mors. Rustrød med guldstaffering.
Fra 1700-tallet. Værk: Niels Sørensen Heede.

Nogle minutter efter at have set ovenstående var jeg den lykkelige ejer af uret, mens sælgeren med gråd i stemmen røbede for mig, at hans forældre for flere år siden havde fået det af en navngiven og nulevende kongelig skuespiller, der skyldte dem penge. Og nu syntes sælgeren altså, at uret burde tilbage til sit hjem. Jeg glemte at forklare ham, at Aalborg ikke ligger på Mors, selv om retningen fra København er så nogenlunde. Jeg agter heller ikke at verificere hans forklaringer, som meget vel kan være rigtige.

Nogle dage efter havde vi besøg af mine søskende, hvoraf en enkelt endnu bor i vor fødeby Jørsby. De besøgte naturligvis min nyerhvervelse med interesse, og vi søgte hver for sig at huske, om vi havde hørt noget om en mand i Jørsby, der lavede ure på en tid, da man nærmest skulle tro, der slet ikke var ure der. Efter vor erfaring plejer de mere moderne ting først at vise sig på øen, når andre er forsynet.

Vi endte som så ofte før med at repetere de få ting som far, Laust Toft, der blev født i Jørsby 1877, fortalte om vor slægt i gammel tid. Han fortalte, at vor oldefar var sognefoged, og at han boede i en større gård, der lå lidt nord for kirken i svinget, hvor Poul Hansen (Nygaard) byggede. En gang, og det var nok, da jeg læste til lærer, sagde han, at der var én af de gamle, der var degn i byen, og han lod forstå, at det vist var meget længe siden. Endelig husker jeg, han har fortalt mig, at der skulle have ligget nogle små steder, omtrent hvor vi boede, der blev kaldt Heden eller Jørsby Hede.

Nu har jeg så i de ca. tre år, der er gået siden, samlet oplysninger om sognet i tiden fra omkring 1700 og op mod vor tid med henblik på at finde et og andet om Niels Heedes liv og virke, om de slægter, der stod ham nær, og selvfølgelig om de af hans arbejder, der har overlevet. Hans faglige kunnen har jeg ingen forudsætninger for at vurdere, men jeg har tilladt mig at citere udtalelser om hans arbejder såvel af hans samtidige som af nulevende fagfolk med specielt kendskab til urmagerfaget og dets historie.

Det har heller ikke mindsket min interesse for Niels Heedes oprindelse, at jeg hurtigt fandt ud af, at han hører til den talstærke Toft-familie, der i årene op til 1700 levede i sognet. Navne som Lars Jensen Toft, Christen Jensen Toft, Joseph Jensen Toft og Søren Jensen Heede finder vi i kirkebogen, der ganske vist er påbegyndt i 1760. Alligevel finder man navne som de ovennævnte, f.eks. Lars Jensen Toft, død i Jørsby 1774, 84 år gammel. Deres fader har

åbenbart heddet Jens Toft, og han, eller en endnu ældre af slægten, har vel fået navnet Toft efter en forlængst glemt lokalitet. Hvis man studser over, at jeg nævner Søren som broder, selv om han kaldes Heede og ikke Toft, så hænger det sammen med, at Lars' børn og Søren's børn ifølge kirkebogen er søskendebørn. Lars og Søren skulle således være brødre, hvilket er så meget mere at tro, som de begge er Jens-sønner. Søren får sit hjem på Heden, og som så mange andre, der boede der, hængte navnet ved ham og hans slægt. Han bor i den gård eller det hus, som jeg i den medfølgende folketælling fra 1787 har kaldt nr. II, og som andet steds kaldes præstens annexgård. For en ordens skyld vil jeg dog gøre opmærksom på, at Lars Tofts enke hed Kirsten Jensdatter. Det kan altså tænkes, at Søren er broder til hende og ikke til Lars. Dette forhindrer dog ikke, at slægten, vi kender fra Hedegaard, nedstammer fra Maren Laursdatter Toft og hendes første mand, Jens Sørensen Heede, en broder til Niels Sørensen Heede.

Jørsby Hede (Heden)

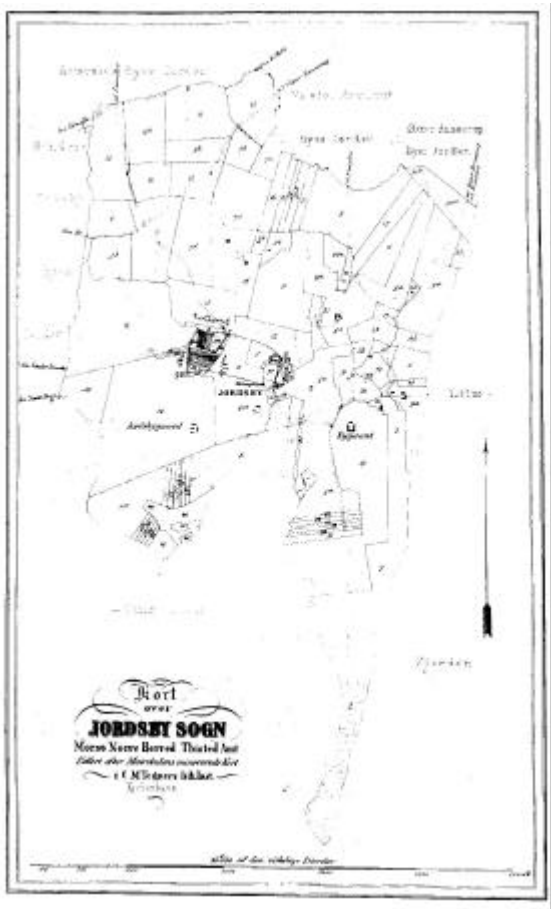
På det følgende kort, som siges at være fra ca. 1795, finder man ret nord for Jørsby Kirke i en afstand af et par km en lille bebyggelse bestående af en gård og et par huse

benævnt Heede Gde. I matriklen for 1688 figurerer fire huse med jord og med egen nummerering fra 1 til 4. Da der også ved folketælling 1787 er udskilt fire husstande nummereret på samme måde, tør man nok fastslå, at Heden er lokaliseret til sognets nordlige grænse mod V. Hunderup. På det minorerede kort over Jordsbye Sogn er bebyggelserne placeret på matr. nr. 7 a 16, 26 og 34.

I matr. 1688 står Ullerup som ejer af de fire huse (gårde), mens kirkebogen i tiden 1760-1800 flere gange taler om præstens annexgård på heden og om huse

tilhørende præsterne. Der er i 18. årh. tale om præsterne i Sejerslev, som betjener tre kirker. Et sted i kirkebogen står dog udtrykkelig: Jørsby præst. I matr. 1688 står desuden en gård tilhørende Kirken, og en anden som Mensal til Sejerslev.

Folketælling i Jørsby 1787:

I

Mads Andersen, gårdejer og bonde, 50 år, g. 2. gang.
Maren Holster, hans kone, 51 år, g. 1. gang.
Anders Madsen, søn af 1. ægteskab, 15 år, ug.
Margrete, datter af 2. ægteskab, 3 år, ug.

II

Poul Andersen, mand, 40 år, g. 1. gang, bonde, husmand.
Maren Laursdatter, hans kone, g. 2. gang, 43 år.
Grete Jensdatter, datter af 1. mand, 10 år.
Maren Jensdatter, datter af 1. mand, 6 år.
Inger Jensdatter, datter af 1. mand, 4 år.
Anders Poulsøn, barn af 2. ægteskab, 2 år.

III

Else Heede, madmoder, g. 1. gang, 69 år, bondehus.
Else Christensdatter, plejedatter, 21 år, ug.

IV

Jens Fisker, 69 år, brotlægger.
Anna Nelsdatter, steddatter, 33 år, besøvet 2 gange, betler.
Maren Pedersdatter, uægte, 9 år.
Karen Olufsdatter, uægte, 3 år.

Ovenstående er alle, der bor på Heden 1787.

Søren Jensen og hans familie boede i II, der altså er præstens annexgård. Både Søren, hans kone Maren Sørensdatter og sønnen Jens Sørensen døde kort før folketællingen, og Maren Laursdatter er allerede gift igen med Poul Andersen fra den større nabogård, nr. 1, hvor hans ældre broder boede. Denne kaldes i kirkebogen 1794 for Mads Heede. Han var gift 1. gang med Joseph Tofts datter Margrethe, moder til Anders Madsen, f. o. 1772. Anders Madsens datter Johanne blev i 1835 gift med Peder Lassens yngste søn, Jens Pedersen, der fik Peder Lassens gård og levede til o. 1880.

Søren Jensen Heede og hans familie, annexgården på Heden

I 1782, den 12. marts døde Søren Heede (Søren Skrædder) som aftægtsmand hos sin søn Jens Sørensen i annexgården efter at have været enkemand i godt 10 år. Som nævnt var Jens gift med sin kusine Maren. Vi ved ikke, hvor mange søskende Jens havde ud over brødrene Jørgen og Niels, men der var vel en stor børneflokk, som skik var i de tider. Søren kaldes præstens annexbonde, Jørgen er præstens husmand og tømrer, og Niels er jo bedst kendt som urmager og mekanikus, men nævnes da også som gårdejer ved flere lejligheder. Fælles for dem er det, at de er bønder og håndværkere.

I folketællingen 1787 er kun opført tre af Jens og Marens børn, men vi ved, at de havde mindst tre mere: Mads, Søren og Maren. Maren er født 9/10 1772. Ved hendes dåb var følgende faddere: Joseph Toft, Peder Boe, Niels Sørensen Heede, Sidsel Larsdatter Toft og Else Therscheldatter, tjenende hos Peder Lassen.

Her har vi navnene på de fleste af de mennesker, der flokkes om Peder Lassen, som netop samme år kom til Jørsby. Man undres måske over, at der er to piger i familien, der hedder Maren Jensdatter, og som begge lever i bedste velgående i 1787, den ene 15 år og den anden seks år gammel. Det samme fænomen møder vi i Peder Lassen familien, hvor tre drenge får navnet Jens Pedersen, og to af dem med en aldersforskel på 35 år bor i mere end 30 år i nabogårde.

Men det er altså den ældste, Maren Jensdatter, der 1799 bliver gift med Jens Nielsen, som køber stedet og får navnet Heede med oven i købet. I hans og hans søn Jens Jensen Heedes tid lægges de to største hedegårde sammen. De gamle bygninger nedrives, og nye opføres på matr. nr. 15, den nuværende Hedegaard. Her dør Maren Laursdatter Toft i 1812, og her dør også Maren Jensdatter i 1829. Jens Jensens datter Grethe, født 1850, blev gift med Jens Pedersen Bertelsen, der døde 1912, mens Grethe levede til 1924. Få år efter solgte børnene Hedegaard til Alfred Futtrup.

Heden er ikke mere. End ikke navnet har været kendt af os eller af vore forældre. Vel hedder Futtrups gård Hedegaard, men hvor mange ved det ud over ejerne? Men Jens Bertelsens gård med Grethe og hendes datter Kathrine husker vi. Grethe vandrede hvileløs rundt i den forblæste have og snakkede med indbildte personer, mistroisk truede hun med stokken, når vi drenge blev for nærgående, og Kathrine vovede sig sjældent ud i dagslyset. Jeg forestiller mig, at Maren Lausen Toft har levet en lige så kummerlig tilværelse på den samme jord, da hun rykkede ind som kone i gården to hundrede år før.

De to små huse på Heden ligger på samme plads endnu. Niels Post og Marie boede i det ene, og Mikkel Jensen og Ane i det andet. Peder Lassen var farfar til Mikkel, og han var tipoldefar til Marie. Min far boede på den samme jord, men i et noget senere opført hus. Lars Jensen Toft var hans tiptipoldefar.

Lars Jensen Toft og hans efterkommere

Formodentlig er Toft et stednavn, hvis oprindelse fortæber sig i det uviste, selv om der i matriklen 1688 er visse antydninger, der kunne friste til at undersøge sagen nærmere. Lars Jensen og flere af hans brødre bruger navnet, der nu har været at finde i sognet uafbrudt siden den første Lars Toft.

Kirkebogen 1766: "Den 24. februar gik Mads Laursen før Dag hjemmefra til Hjørdemaal for at søge Råd hos Degnen Christen Olesen for Tunghørighed og passerede lykkeligt over Feggesund. Men da han samme Dag, noget før Sol gik ned, vilde hjem, faldt han, formedelst Isens Skørhed igjennem, og endskønt Mølleren og Sundmændene søgte at redde ham, druknede han. Den 8. Juni blev han flydende oven i Vandet, fundet af Sundmændene og den 10. Juni jordet, 44 Aar 2 Mdr. gammel".

Kirkebogen 1797: "Natten mellem d. 4. og 5. November omkom Husmand Niels Toft i Jordsbye i en liden Aa imellem Thorup og Sundbye, blev af sine Sønner ført hjem og begravet i Jordsbye 11/11, 84 År".

Om den sidste ulykke kom jeg for en tid siden til at fortælle bagermester Laurits Toft i Karby, og han sagde så, at da han var dreng i Sundby, fortalte hans fader ham historien og viste ham grøften, vist nærmest for at forklare ham, hvor lidt der skal til for at komme galt afsted, når man drikker mere brændevin, end man kan tåle. Han havde fået den opfattelse, at ulykken var sket få år før, og da slet ikke, at det drejede sig om en mand, der var født i Jørsby i 1713!

Med alle de forbehold, som de manglende kirkebogsnotater medfører, må de to nævnte uheldige mænd være brødre i et tidligt ægteskab. Lars Jensen er ikke meget over tyve år, da Niels kommer til verden, og godt tredive, da Mads bliver født i 1722. Men sønnen Christen Laursen Toft, der overtager fæstet efter sin fader, og hos hvem moderen Kirsten Jensdatter nyder ophold i sine sidste år, er først født først i 1740'erne, og hans to søstre Maren og Zidsel i samme årti.

Christen Toft var gift med Inger Michelsdatter Hald, og også i deres ægteskab var der en stor børneflokk. Tit nåede kun halvdelen eller endnu færre at blive voksne. Her skal kun nævnes de, der direkte kan sættes i forbindelse med Niels Heedes liv, eller hvis efterslægt vi kan følge i sognet til først i vort århundrede.

Christen Toft blev skoleholder på et tidspunkt mellem 1782 og 1787 og nævnes ved sin død 1799 som skolemester og forsanger. Jeg erindrer her om den snart 200 år gamle familietradition.

Ved sit ægteskab 29/12 1802 med sognefoged Søren Jacobsens datter, Mette, overtager Christen Tofts ældste søn Laurs Christensen sognefogedgården, matr. nr. 3, som er fæstegård under Ullerup. Søren Jacobsen dør 1807 som aftægtsmand i gården og hans kone Karen Andersdatter 5 år senere. De blev henholdsvis 75 og 84 år gamle. Laurs Christensen Toft, kaldet Las Kræn, har nok været

familiens stærke mand. Han holder selv fast ved roret, indtil han i 1847 bliver slået ihjel af en hest, 75 år gammel. Da er hans søn Christen Laursen 45 år og har været gift en halv snes år. Parret har da 6-7 børn, hvoraf den sidste er den nyfødte Mads. Alligevel er det Las Kræn, der er mand i huset, mens Christen figurerer som indsidder med kone og syv børn! Det står klart for mig, at han ikke har været i stand til at købe gården, som vel de fleste fæstere i de år gjorde.

Mads Tofts hus til højre. Hans datter, Jane med familie bor til venstre. Begge huse nedrevet omkring 1935. I midten bor sognefoged Jens Søndergaard.

Christen Laursen Toft overtog så vidt vides både fæstet og sognefogedhvervet, men han døde 1860. Hvad der så sker med gården er uklart, men 9 år senere sælges jorden til Niels Chr. Nielsen og lægges sammen med nabogården, matr. nr. 12. Også her nedrives de gamle bygninger, og nye opføres, hvor det nuværende Engholm ligger. Af de mange børn blev kun Mads, f. 1848, og Mariane, f. 1846, i Jørsby. De fik hver sit lille husmandssted ved sogneskillet til Sdr. Dråby. Mads blev gift med en datter af "Bette Lavst", der ellers hed Laurits Lauritsen ligesom sin fader, som havde Jørsbygaard fra o. 1800. Mariane blev gift med Niels Olesen. De to små brug er nu lagt sammen og ejes i dag af Mads' to børnebørn Alfred og hans søster Marie. Mads og Karen fik 11 børn, hvoraf de fem blev særdeles voksne. Jane døde et par dage før, hun skulle have hundredeårs fødselsdag. Laust var nær de halvfems, Christen og Jens kun midt i firserne, mens Søren, den yngste af flokken, døde for et par år siden, 91 år gammel. Af Toft-familien var der omkring 1920 henvend 20 mennesker i sognet, men nu er der tre tilbage. Den første Toft, der her er omtalt, var Lars Toft, f. 1690, den sidste, der gik under navnet, var min far Lavst Toft. Han var den 6. generation i ren mandslinie, og ville jeg være ubeskeden og tælle mig selv, min søn og min sønnesøn med, så når vi 9 slægtled på 300 år. Men undskyld! De to sidste har ikke boet i sognet.

Mads Kristensen Tofts hus, som det så ud en vinterdag omkring 1920. Huset blev nedrevet ca. 1935.

Tilbage til degnens to søstre. Maren er der gjort rede for. Det er hende, der gør det helt sikkert, at familien på Hedegaard hører til begge de gamle familier. Det samme gælder vel de andre grene af Toft-familien med det allerede nævnte lille forbehold: Kirsten Jensdatter.

Zidsel skal også med. Hun er født 1749. Da hun var godt tyve år, kom Peder Lassen til byen. Jeg vender tilbage til ham og hans familie. Her skal kun peges på den

kendsgerning, at han må have virket umådelig attraktivt på kvinder, unge og gamle, ugifte og gifte. Han har givet disse kvinder en tro på, at de var Gud til velbehag, når de stillede sig uforbeholdent til rådighed for ham, og "menigheden" var om ikke stor, så trofast. ZidseL var beredvillig, selv da Peder Lassen pålagde hende at sige, at det var hendes halvfjollede fætter, der var fader til barnet, der var født i maj 1773, og som kom til at hedde Mads.

Mon dog ikke ZidseL tabte troen på profeten? Hun giftede sig i februar 1776 med den 22 år ældre Peder Christensen Boe. De bor nogle år i en af de fæstegårde, der hører til Nygaard (Boxergaard), men flytter så til Sdr. Dråby. Historikeren August F. Schmidt beretter i en af sine bøger om morsingboer i gamle dage om en Sidsel Toft, der samler ungdommen fra Nordmors til nogle usædvanligt vilde drikkegilder i sin storstue. Mon det ikke er ZidseL Laursdatter?

Inden vi forlader familien Toft, skal den tredje broder, Joseph Jensen Toft, også omtales. Hans data kendes ikke - præsten i Sejerslev omtaler ham i et brev til biskop Brorson som "en mand her i Jørsby". Hans kone hedder Else Pedersdatter (1727-1770). En datter hedder Margrethe og er gift med Mads Andersen (kaldet Mads Heede). De bor som før nævnt i den største af hedegårdene, og Mads' yngre broder Poul bliver gift med Maren Laursdatter, da hendes første mand, Jens Sørensen Heede, døde i 1784. Mads og Margrethe har en søn, der hedder Anders Madsen, f. 1772. Det er hans datter, Johanne, der i 1835 bliver gift med den unge Jens Pedersen og sammen med ham overtager Peder Lassens gård. Fra dem nedstammer mange af de mennesker, hvis børn gik i skole sammen med mig i Jørsby 1918-1923. I dag er der vist kun én tilbage. Han er ugift, og bor i et af de gamle hedehuse (matr. nr. 34).

Det er Joseph Toft, der bringer forstyrrelsen omkring Peder Lassen til sognet i 1772. Et par skøder, fundet frem på Landsarkivet i Viborg for ikke mange dage siden, synes at kaste nyt lys over begivenhederne. Skriften er svær at tyde, men det ser ud til at være Peder Lassens yngre broder, Jens Lassen, der 1769 køber hus eller gård i Jørsby. Joseph Jensen Toft medvirker til handelen, og allerede da lægges nok spiren til den uro, der bryder ud i lys lue, da Peder Lassen køber gård af Laurits Ammitzbøll i 1772. I hvert fald er præsten i Sejerslev ikke i tvivl om Joseph Tofts andel i postyret, og han beklager sig over hans skændige opførsel i et brev til biskop Brorson af 16/3 1771. Det er måske værd at notere sig, at Joseph Tofts kone, Else Pedersdatter var død få måneder før, 25. marts 1770.

Det kan være vanskeligt at forestille sig, hvordan Niels Heede blev urmager. Man har ment, at der af og til på vestkysten strandede skibe, som medbragte engelske standure, der så kom i hænderne på håndsnilde kystboere. De formåede så at eftergøre dem med større eller mindre held. Det er da også en kendt sag, at der langs kysten af den nørrejyske ø omkring midten af 1700-tallet kendes enkelte, der lavede standure, som tit lignede de engelske til forveksling. På samme tid skete der tilsvarende på Bornholm, hvor familien Arboe udviklede kunsten til en lokal industri. Endelig ved vi, at der ikke længe efter kom engelske urmagerer til landet, f.eks. Green-slægten til Sønderjylland.

Men det er, som om Niels Heede ikke rigtigt passer ind i mønstret. Han er ikke kystbo, og har ingen kendt tilknytning til andre af de nævnte urmagerslægter. Han lever så tidligt, at han er en af de første urmagerer i landsdelen. Der er næppe mere end 4-5 mestre, der kan tænkes at have lært ham kunsten. Der siges om ham, at han i 1787 var "en berømt uhrmager og mechanicus", og det tør vel udlægges som et ret sikkert udsagn om, at han da havde været mester i tilstrækkelig lang tid til at befæste sit ry som en usædvanlig fremragende håndværker. I det flere gange omtalte ur, nr. 65, er skrevet på bundbrættet med blyant - 12158-. Hvis det er en dato - og jeg har ikke fantasi til at forestille mig, hvad det ellers skulle være - så er uret lavet i 1758, den 12. januar, eller som nr. 12 dette år (12/58). En anden ting, det nok er værd at bemærke er, at Niels Heede er den eneste urmager uden for København, der lavede lommeure i sidste del af det 18. århundrede. Der er således gåder nok at arbejde videre med. Niels har ikke tilbragt hele sin ungdom på heden. Der er ting, der tyder på, at han kan have været vidt omkring i verden. Visse ting i hans arbejder peger snarere på Frankrig end på England. Der er også i hans ure træk, der minder om Jens Villadsen Bundgaard, der hvad alder og arbejdsområde angår, meget vel kan have været læremesteren. Den ene mulighed udelukker da heller ikke den anden. Hvad der så får Niels Heede til at vende tilbage til sin fødeby er svært at se, og skal man forsøge at finde en sammenhæng, så ender man nok med at måtte søge den i hans nære forhold til kredsen omkring Peder Lassen, og det kan meget vel være forhold, der ligger tilbage i tiden. Peder Lassen kommer fra Thyholm, og det gør Jens Villadsen Bundgaard også. Hvorfor Niels Heede bor i Peder Lassens gård ligger heller ikke klart. Han kan jo have været fæstebonde hos Ammitzbøll, da denne sælger gården til Peder Lassen. I Ejerslev kirkebog 1782 står Niels Sørensen, gårdejer, som forlover sammen med Thomas Krøll ved to trolovelser. Vi ved, at Niels Heede køber Boxergaard, en fæstegård hørende til Nygaard, sammen med Peder Lassen. Han er bonde som så mange andre landhåndværkere, og der er ingen tvivl om, at han ikke alene er med i kredsen af Peder Lassens religiøse meningsfæller, og at han i kraft af den anseelse, han uden tvivl nyder i vide kredse, også er i stand til at redde "profeten" ud af de værste vanskeligheder, han rodede sig ind i. For eksempel er det da sandsynligt, at det er ham, der sørger for, at Peder Lassens "piger" i 1776 bliver gjort respektable. Han tager jo selv den ene af dem, Karen Skærbæk, til ægte. Et træk, der også taler til hans ære er, at han gør Peder Lassens søn med Karen til sin stedsøn og oplærer ham i murerfaget. Og da han dør som 20-årig, oplærer han Peder Lassens legitime søn til faget. Det er ham, der køber Strandgaard i 1801. Det fremgår af skiftet efter P. Lassens første kone, at Niels og hans familie selv afholder alle udgifter til deres ophold på gården. Jeg er indtil for nylig uden videre gået ud fra, at Niels og hele familien boede hos P. Lassen i al den tid, denne ejede gården og senere, indtil han selv døde i 1815, men ved nærmere eftertanke er jeg ikke så sikker. Familierne boede sammen ved folketællingerne 1787 og 1801, og da alle Niels Heedes børn døde allerede først i halvfemserne, er det vel næppe sandsynligt at tro, at det aldrende ægtepar skulle være flyttet, medmindre det da skulle være til Strandgården, der jo kan være den "Boxergaard", som

Peder Lassen og Niels Heede ejede, og som den nygifte Jens Pedersen i 1801 efter folketællingen flyttede ind i.

Peder Lassen missionerer for sin "bekvemme vej til salighed". Han synes at være helt uden vilje til at høre på de kirkelige myndigheder, der ikke stiltiende kunne lade de efter deres mening uhyrlige forhold passere. Det var jo i 1772, Struensee og Brandt blev stillet for en ekstraordinær domstol og dømt til døden, og selv om der også den gang var forskel på kong Salomon og Jørgen Hattemager, så lod man dog 26. april 1775 en kgl. allernådigst anbefalet commissio dømme Peder Lassen til følgende straf: Han skal betale 364 rdl. til processens omkostninger, og desuden bøder for de besovede kvinder og noget til børnenes opdragelse, og gå i slaveriet i 4 år, og hvis han ikke kan betale, da sin livstid.

K. Stenstrups Niels Heede-ur.

Præsten er meget utilfreds med, at Peder Lassens tilhængere ikke straffes, og han mere end antyder, at de burde i tugthuset. Det ser ud, som om Peder Lassen har opnået ret til at føre sin sag frit for Højesteret. Det har han vel også benyttet sig af og det er sandsynligt, at han er sluppet billigt om ved den hårde fængselsstraf, måske betalt sig fra den på en eller anden måde. I hvert fald kautionerer hans svogre på Thyholm endnu engang for ham, da han i 1776 optager et større lån, der meget vel kan være brugt til at klare de idømte mulkt og omkostninger. Dertil kommer så en myte, som jeg først har hørt fornylig. Da Peder Lassen indbragte sin sag for Højesteret, gik den tænksume Niels Heede i gang med problememe, og han så hurtigt, at den eneste farbare vej ville være den rigtige gave på det rigtige sted. Efter at have tænkt den kendsgerning igennem, kunne han straks gå i gang. Niels havde ry som en af de bedste til at lave lommeure her til lands, og et fint lommeur var i de dage virkelig en gave for stormænd. Niels brugte al sin flid på dette ur, og det blev

et kunstværk, som ikke alene kunne gå, som et ur skal kunne, men også kunne spadsere hen ad bordet til stor undren for imponerede tilskuere. Det blev så overrakt en mand med magt over tingene, og Peder Lassen-sagen endte i den store bog for glemte sager. Om det var Niels' skyld vides ikke, men historien kunne meget vel være årsag til den højst usædvanlige tilføjelse til Niels Heedes navn 12 år senere i folketællingen 1787: "berømt Uhrmager og Mechanicus". Jeg erindrer ikke andetsteds i disse lister at have set vurderende bemærkninger. Det ses ikke, at Peder Lassens omdømme, har taget varig skade. Hans mange børn klarer sig godt og bliver gift ind i ansete familier i og udenfor sognet.

Som allerede bemærket var Niels Heede en velhavende og anset mand. Vi ved, han var født til små kår, selv efter tidens og stedets forhold. Heller ikke hans giftermål bragte ham nogen økonomisk gevinst. Han har således kun sit håndværk og sit handelstalant at takke for sin gode stilling. Det må derfor være en rimelig slutning, at han har en betydelig produktion af ure bag sig, selv om vi næppe i dag er i stand til at finde stort mere end en halv snes stykker. Den kendsgerning, at jeg ved første forsøg fandt tre standure i Jørsby, kunne tyde på, at det i nabosognene for slet ikke at tale om hele Mors, ville være mulighed for at finde et betydeligt større antal. Endelig er det tidligere nævnte forhold, at der findes 2 andre urmagere med navnet Niels Heede meget vel i stand til at sløre et gammelt urs identitet. Det indtryk, jeg har fået ved at beskæftige mig med emnet i et par år, er, at han ret tidligt - o. 1760 - har fremstillet standure og været optaget af bondearbejde. Kan han have været fæstebonde i Ammitsbølls gård, da Peder Lassen købte den? Det ville jo forklare, hvorfor han boede der! Senere er det vel mest lommeure, der optager ham. Der er måske også et større marked for lommeurene, efter som vi rykker frem mod år 1800, så meget mere som det kun var få urmagere, der var i stand til at lave lommeure af kvalitet. Et eksemplar kan ses på Det danske Urmuseum, Den gamle By i Århus.

Standuret, som er signeret "Niels Sörenson af Jordsbje, No 65, er mit eget, så det kender jeg bedst. Dets historie er som allerede fortalt kort. Jeg købte det i København sidst i maj 1980 ubeset pr. telefon, fordi jeg selv er udgået fra Jørsby Hede i året 1910, og jeg fik den indskydelse, at det ville være passende, at vi tilbragte nogle år sammen med at lære hinanden at kende!

Kassen er 180 em høj og er helt uændret. Bagklædningen er i et stykke fra gulv til top. På den måde får man plads til det lange pendul, og lodderne stopper først, når de står på gulvet. Klappen i midten fastholdes af to hængsler, der i al sin enkelhed består af to kramper hver. Den lukkes med en simpel haspe af træ. Systemet virker godt. Klappen er bygget op på en plade, der udgør bagsiden. På den er rammelisterne fastgjort med træpløkke, og de forskellige udskæringer og affasninger ser ud til at være udført med stemmejern eller lignende simpelt redskab. Hele kassen virker solid og stabil og er bemærkelsesværdig fri for råd og svamp. Men visse dele er noget medtaget af ormeangreb, som dog nu er bragt til standsning. Malingen er klar rød med guld på lister og kanter, øjensynlig af nyere dato. Ved en omhyggelig inspektion findes spor af tidligere bemalinger i hvidt, grønt og blåt. Jeg har tidligere peget på Niels' broder tømmer Jørgen Sørensen Heede, som sandsynlig mester for denne

kasse og vel mange lignende. I samme forbindelse vil jeg gøre opmærksom på, at selve kassens form og udsmykning meget ligner den, Jens Villadsen Bundgaard, der selv var udlært snedker, har anvendt til et ur, der er afbildet i Ole Mathiesen: Gamle ure, side 36, tekst side 37. Skiven med blykrans og tal for timer og minutter har også en stiliseret blomst, som markerer halve timer. Der er sekundviser med egen blykrans, og endelig er der en ejendommelighed, jeg ikke har fundet hos andre af de snese af ure, der er billeder af i P. Christensens, Lampe og Hertzums bøger og artikler om landurmagere i Nordjylland, nemlig at de to optræk ikke er anbragt symmetrisk på skiven. Det bør vel også gentages, at man med lidt god vilje kan sætte fremstillingsdatoen til 1758. Spandrillerne ligner ikke noget, jeg har set andet steds, og er efter min formening af nyere dato. Værket er et pendulreguleret ankerangsværk, der drives af simple blylodder, som trækkes op én gang i døgn. Uret er dertil forsynet med repetérværk. Alt fungerer tilfredsstillende med undtagelse af at klokken slår 12, når den burde slå 1. Men det kan man jo vænne sig til, og fejlen kan sikkert også let rettes.

Sognefoged Jens Søndergaards ur:

Dette ur har tilhørt Christen Jensen, Peder Lassens sønnesøn og har sikkert stået på gården, indtil hans enke

Sognefoged Jens Søndergaards ur.

Grethe døde i november 1921. Det kan have været Niels Heedes eget ur eller Peder Lassens ur, og må således betragtes som et helt enestående eksemplar! Jens Søndergaard er tipoldebarn af Peder Lassen, og han har ladet foretage en nænsom restauration af uret ved præsten i Skarum. Hvis ikke dets historie var så vel oplyst og dokumenteret, ville det have været en alvorlig mangel, at det ikke er signeret eller dateret.

Hedegaard-uret:

Som allerede fortalt er det nuværende Hedegaard den ejendom, der var Heede-slægtens hjem i to århundreder. Da Alfred Futtrup købte gården og sad inde i stuen for at

skrive papirer, fik han øje på klokken og sagde halvt i spøg: Jeg får vel klokken med? Det har vel været Per, den mest snaksomme af de tre søskende, der svarede: Ja, hvis du giver ti kroner mere.

Det ur har da sikkert været på heden, siden Niels lavede det til sin far eller måske til sin broder. Seks generationer levede i de skiftende bygninger, og det eneste inventar, der overlevede, var klokken. Det er egentlig synd, at den snilde Niels ikke kunne lave et ur med indbygget lydband for slet ikke at tale om videobånd. Så kunne vi have mødt de mennesker, vi her har hørt tale om, og som vi nu nøjes med at forestille os. Uret er ellers udstyret med alle de funktioner, et kostbart ur i de dage kunne have, og det er fuldstændig intakt. Og så er det oven i købet tilbørligt signeret.

Hedegård-uret.

Klokken på Engholm:

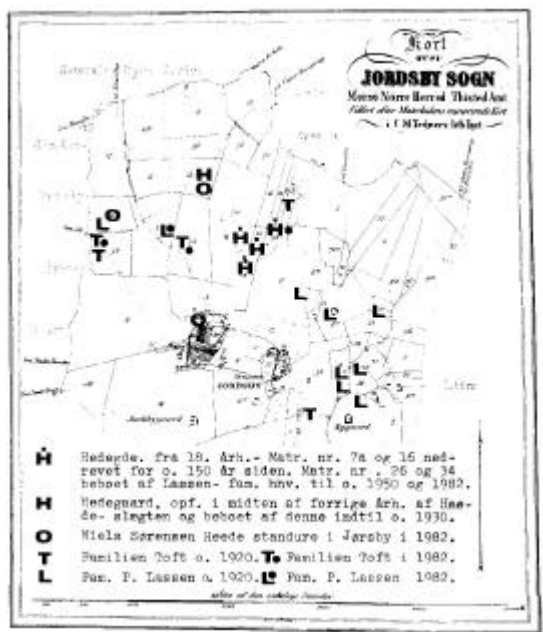
Ejner Søndergaard på Engholm har mange skøder at holde styr på. Jeg tror, der er 9 matrikelnumre, bl.a. 3 a, 12 a og 16 b. På 3 a boede Las Kræn (Laurs Christensen Toft). Hans moder, skoleholderens enke, døde der. Sønnen Kræn Lausen (Chr. Lausen Toft) døde der i 1860, og hans enke, Inger Marie, boede så i det hus, der står endnu, og som vel engang var stuehus i Niels Jensens gård - det oprindelige Engholm. Det er derfor meget naturligt, at et fint Niels Heede-ur har overlevet på Engholm. Det er nok ikke kommet fra matr. nr. 16, for der var jo det ur, der nu står på Hedegaard. Derimod kan det via Niels Madsen, der hører til en gammel slægt i Jørsby (matr. af 1688), og som dertil var svigersøn til Nygaard, meget vel være kommet til det første Engholm. Det kan også være kommet via matr. nr. 3. Skoleholderen Chr. Laursen Toft var jo Niels Heedes fætter!

Det er et meget smukt ur med en særpræget signatur på selve skiven, der er rigt dekoreret og i messing: Kassen er lavet af Karl Snedker i Flade i dette århundrede.

Klokken på Engholm.

For ikke at fortabe mig i petitesser fra en tid, der ikke er os mere fjern, end at det er let at skaffe sig oplysning om slægts- og ejerforhold, har jeg på et kort indtegnet de

omtalte slægter i sognet o. 1920 og 1983. I 1920 var der endnu omkring 40 personer, hvoraf halvdelen var børn. I dag er der fem, der alle er pensionister. Jeg håber, signaturforklaringen kan være en hjælp for den lokalkendte til at kunne placere de omtalte personer. De to gamle hedeuse, matr. nr. 26 og 34 har været i Lassen-slægtens eje, nr. 26 dog kun til omkring 1930. Jeg har ikke kunnet finde plads til signatur. I denne årbogs årgang 1970 beretter forfatteren M. P. Ejerslev udførligt om den

religiøse bevægelse, der her kun er berørt. I årgang 1977 findes en artikel om urmageriets historie i Thy og på Mors ved Jens Lampe og Holger Hertzum. For at få fuldt udbytte af mine iagttagelser omkring Niels Heede må det anbefales at læse disse artikler.

Niels Sørensen Heede døde i Jørsby i 1815. Året før var hans kone Karen Skærbæk død. De blev henholdsvis 78 og 66 år, og deres børn døde tidligt i første halvdel af 1790'erne.

Spredte udsagn om Niels Sørensen Heede fra samtid og nu tid

”... en berømt Uhrmager og Mechanicus«. (Folketællingslisten 1787).

”Foruden de anførte Landsbye-haandværkere har Mors 2de meget delige Uhrmagere: Niels Hede i Jørsbye, som forfærdiger fortrin lig gode Lommeuhre, og Christen Hede i Nykjøbing, som gjør Stueuhre, der ansees for lige så gode som de bornholmske”. (Provst C. Schade: Beskrivelse over Øen Mors 1811).

”Uhrmageren Niels Heede i Jørsbye har forfærdiget ypperlige Lommeuhre, men da han nu er en Olding, ventes ikke, at flere nye Uhre vil komme fra hans Haand”. (Provst C. Schade: Indberetning om Kunstflidens Tilstand på Morsø Land i Aarene 1810-1911).

”Deres gamle lommeur med signaturen Niels Heede, Morsø Land, er et eksempel på, hvor godt det danske landhåndværk kunne være”. (Hans P. Korsgaard, urmagermester, Varde. J.P. 22/10 1977).

(Kilde: Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred 1983, side 38-59).